

УДК 37.013.42

А. П. АНІЩЕНКО

ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА — СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАГАРТУВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Викладено сутність соціального загартування старшокласників у територіальній громаді.

Ключові слова: соціальний педагог, соціальне загартування, соціалізація, старшокласники, територіальна громада.

Изложена суть социального закаливания старшеклассников в территориальной общине.

Ключевые слова: социальный педагог, социальное закаливание, социализация, старшеклассники, территориальная община.

In this paper the essence of social hardening senior pupils in territorial community.

Key words: social pedagogue, social hardening, socialization, senior pupils, territorial community.

У сучасному світі індивід є найвищою цінністю саме тому, що розвиток людства відбувається не поза людиною, а через її вдосконалення. Особистість є фактором, який визначає характер суспільства, головним елементом соціальної системи держави, суспільства, громади, суб'єктом та об'єктом усіх соціальних відносин. Тому в Україні й поза її межами приділяється увага соціальному становищу молоді. Європейська Хартія участі молоді в житті громади та регіону, прийнята Конгресом громад і регіонів Європи, наголошує на підготовці молоді до соціальної активності й участі у волонтерській роботі, в житті громади й регіону, підтримці молодіжних ініціатив та проєктів. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» визначає стратегічну мету розвитку інформаційного суспільства — формування всебічно розвиненої особистості, що пов'язано зі сприянням розвитку громадянської відповідальності [2, 3]. У проєкті Національної програми виховання дітей та учнівської молоді наголошено на необхідності створення виховного середовища за місцем проживання в територіальній громаді.

Процес соціалізації особистості відбувається протягом усього її життя під впливом різних умов (відносно спрямовані, цілеспрямовані, стихійні тощо) [6]. Важливе значення має і соціальне середовище, де відбувається процес соціалізації. «Соціальне середовище забезпечує особистості умови формування і розвитку на основі засвоєння нею цінностей, норм, установок, взірців поведінки, властивих певному суспільству, соціальній спільноті, групі. Соціальне середовище — своєрідний показник інтеріоризації особистістю культури, рівня соціального розвитку, способу життя, цінностей

суспільства. Залежно від вікових особливостей особистості, умов проживання, ставлення до навколишнього світу формується соціальна ситуація розвитку» [1, с. 399]. Територіальна громада є тим соціальним середовищем, де відбувається становлення старшокласників, набуття ними нових соціальних ролей, необхідних для подальшої успішної життєдіяльності після закінчення загальноосвітнього закладу.

Поняття «громада» та «територіальна громада» досліджували О. Беспалько, О. Батанов, Я. Варда, В. Косовські, О. Лазор, Т. Семігіна, М. Фашевський, А. Чемерис. Педагогічне загартування вивчали П. Каптерев, Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Соціальне загартування — М. Рожков, М. Шакурова. Але дослідження територіальної громади як середовища для соціального загартування не набуло достатнього висвітлення в працях науковців.

Метою статті є викладення сутності соціального загартування старшокласників у територіальній громаді.

Територіальна громада — це складна форма суспільної організації, сукупність здібних до діяльності, культурних, інтелігентних людей, які мають спільні ознаки (демографічні, територіальні, правові, політичні, економічні, професійні, мовні, релігійні тощо), спільну власність та бюджет, уміють керувати ними через органи місцевого самоврядування та контролювати через органи самоорганізації населення, об'єднаних спільною територією проживання.

У соціально-педагогічній теорії громада визначається як основний мезофактор соціалізації, що триває в соціальному середовищі. Громада — це соціальна структура, що має різні форми, розміри, певні зв'язки, місцезнаходження, в соціально-педагогічній теорії розглядається як: чинник впливу на особистість; різновид соціального середовища, фактор та агент соціалізації особистості, взаємозумовленість між рівнем розвитку громади та її конкретними представниками.

Територіальні громади мають принципову відмінність від громад: членами громади стають не в результаті особистого волевиявлення, а автоматично за ознакою проживання в певному населеному пункті. Тобто саме місце проживання особистості є визначальним у належності до тієї чи іншої територіальної громади. Ознаками територіальних громад є: належність до території з абсолютно визначеними межами; відокремленість місця проживання; постійність проживання; відображення населеного пункту в адміністративно-територіальному устрої держави. Територіальна громада — це спільне, колективне проживання мешканців території, а не владна структура, де визначальною є здатність до самоврядування. Територіальна громада — це колектив самостійних суб'єктів права, носіїв культурного надбання та трудових ресурсів певної місцевості, об'єднаних постійним місцем проживання, діяльністю, здатних до керування, управління, самоорганізації та самоуправління.

Територіальна громада в Україні є унікальним системним фактором соціалізації, територіального рівня, який поєднує в собі внутрішні та зовнішні мікро, мезо та макрофактори, що здійснюють прямі чи опосередковані впливи: гендерні, вікові, національні, культурні, економічні, виховні тощо. Якості й особливості територіальних громад визначаються за типом поселення, і ця відмінність суттєво впливає на процеси соціалізації. Зміни соціалізаційного процесу під впливом інформаційного суспільства найактивніше виявляються нині у великих містах, що характеризуються: великою густотою заселення, концентрацією промислового виробництва, зосередженням культури й антикультури, де поєднуються анонімні, ділові, короткострокові, особистісні, поверхові контакти, де виявляється слабкий соціальний контроль, де висувуються посилені вимоги до особисті, виявляється нестійкість соціальних зв'язків.

Місцеве самоврядування, за законодавством, є правом територіальної громади на незалежне впорядкування власної життєдіяльності на визначеній території, але розвиток його стримується відсутністю реального суб'єкта місцевого самоврядування — територіальної громади, як спільноти активних, відповідальних, толерантних місцевих жителів. Тому особливого значення набувають члени територіальної громади зі сформованою сукупністю соціальних якостей, представниками яких є старшокласники.

Ефективність соціалізації старшокласників залежить не тільки від внутрішніх особливостей вікового періоду, але й від зовнішніх — територіальної громади, до якої належать родина, школа, групи однолітків, засоби масової комунікації.

Кожна територіальна громада має власний особливий виховний потенціал. Від того, як старшокласники, як члени територіальної громади, зможуть скористатися цим потенціалом, залежить ефективність процесу їх соціалізації. Цьому сприяють нові взаємовідносини з громадою через соціальні інститути й окремі соціальні групи, в які вони вступають, шукаючи нові соціальні ролі та вибираючи стиль соціальної поведінки, реалізуючи власні ініціативи через соціальну діяльність. Найкращі закони не матимуть результатів без їх упровадження в життя на особистісному рівні кожного громадянина. Молодь є найініціативнішою групою населення, що потребує керованості суспільства. Реалізація ініціативи, діяльність у різноманітних громадських організаціях, клубах, радах надають відчуття належності до відповідної громади.

Старшокласники стають членами територіальної громади з моменту реєстрації за місцем проживання, тобто отримання паспорта. Це період закінчення школи, коли зменшується роль шкільного соціального виховання як керованої складової соціалізації, а вплив стихійної складової збільшується.

Кожна територіальна громада відрізняється одна від одної за своєю структурою, віком мешканців, з яких вона складається, національними

особливостями, освітнім рівнем, соціальною структурою, основами й устоями, на яких ґрунтується життя громадян. Тому і організація виховної роботи в громаді має здійснюватись з урахуванням місцевих особливостей, бути адаптованою до громади. Саме через найближче соціальне оточення особистість опановує систему соціальних відносин у громаді: вимог, правил, очікувань, навичок практичної діяльності. Все це та інше становлять зміст соціалізації старшокласників, що передбачає не тільки осмислені, контрольовані, цілеспрямовані дії (виховання в широкому розумінні), але й стихійні, спонтанні процеси, які певним чином впливають на формування особистості.

Оскільки місце проживання вважаємо основним чинником у процесі соціалізації, то ставимось до соціального виховання як до складової процесу соціалізації в громаді, як до загальнонаціональної, стратегічно важливої проблеми. Для того, щоб посадові особи місцевого самоврядування визначали кожну суспільно-політичну, соціально-економічну дію з огляду на її педагогічні наслідки, не допускаючи перекреслення результатів багатолітніх зусиль родин, вихователів, учителів з формування соціальних якостей особистості, необхідне їх педагогічне орієнтування та підвищення соціально-виховної компетентності. Тому педагогізація територіальної громади має вирішальне значення, для чого необхідно створювати виховні союзи мешканців, що передбачені українським законодавством про місцеве самоврядування як органи самоорганізації населення, що впливають на соціально-виховну роботу за місцем проживання.

Для керування виховними процесами в територіальній громаді необхідне залучення до виховних процесів органів самоорганізації населення, що діють за місцем проживання та впливають на місцеву соціальну політику районної ради як засіб розвитку сукупності соціальних якостей у старшокласників.

Ефективність соціального розвитку значною мірою зростає в тому разі, коли гармонійними є соціальні умови і вимоги не лише родини та освіти (дошкільні, шкільні, вищі навчальні заклади), але й політичних, законодавчих, економічних, мистецьких, дозвілєвих та інших чинників місцевого соціального середовища.

Підвищення рівня сформованості соціальних якостей у старшокласників потребує спеціальних програм щодо їх формування та соціального загартування через набуття соціального досвіду в територіальній громаді під керівництвом соціальних педагогів.

Соціальне загартування сформованої сукупності соціальних якостей старшокласників відбувається через організацію їх соціального загартування, тобто через набуття практичного соціального досвіду в територіальній громаді.

Науковці порівнюють соціальне загартування з акупунктурою — технологією дотику до резонансних зон соціального досвіду особистості, яка

дозволяє продуктивно реагувати на типові життєві труднощі в спілкуванні з оточуючим середовищем. Соціальне загартування орієнтоване на включення старшокласників у такі обставини, які передбачають майбутні життєві ситуації, де можливі різноманітні складнощі, негативні впливи тощо [7].

Концепція загартування передбачає збільшення стійкості, твердості, витримки особистості до стихійних складових соціального середовища, використовуючи спеціальні вправи. Основне призначення соціального загартування — виховання особистості в такому режимі самостійності, при якому вона може, керуючись знаннями, власними можливостями, загально-визнаними нормами соціальної поведінки, власним досвідом, приймати рішення, адекватні соціальній ситуації [7, с. 240–241]. Необхідно зазначити, що після закінчення школи збільшується стихійна складова соціалізації, що потребує соціальної загартованості старшокласників. Успішність соціального загартування залежить від середовища школи, де відбувається соціальне дорослішання старшокласників. Таким чином, соціальне загартування сприяє формуванню більшої стійкості старшокласників до стихійних процесів дорослого життя, яка надає змогу не пасувати перед труднощами, гідно витримувати життєві негаразди, знаходити правильні рішення в складних ситуаціях, бути гідним членом територіальної громади, якого не можуть «зламати» будь-які випробування.

Суб'єктом соціального загартування старшокласників є компетентний у процесах соціалізації педагогічний колектив школи, підготовлені батьки старшокласників, соціальний педагог школи і центру соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, педагог-організатор клубу за місцем проживання, педагогічно зорієнтовані органи місцевого самоврядування та підготовлені представники органів самоорганізації населення. Об'єкт соціального загартування — старшокласник загальноосвітнього закладу.

Для здійснення соціального загартування старшокласників у територіальній громаді соціальному педагогу школи, педагогічному колективу, батькам, громадськості необхідно керуватися такими принципами: не завдавати шкоди особистості; не принижувати гідність; ті труднощі, що закладаються в ситуацію загартування, мають співвідноситися з можливостями особистості; зміст заходів, що складають програму загартування, має бути зрозумілим особистості відповідно до її індивідуального розвитку; запропонована трудність повинна мати мінімальну кількість вихідної інформації для прийняття правильного рішення; запропоновані ситуації — бути різноманітними та багаторівневими, щоб особистість пропорційно переживала ситуацію успіху та невдачі, знаходити опору в майбутньому; заходи, що плануються для соціального загартування, мають передбачати на здобуття нових знань, формування нових уявлень про середовище, засвоєння нових дій, набуття нових умінь.

Завдання соціального загартування старшокласників у територіальній громаді: 1) сформувати таку сукупність соціальних якостей, яка забезпечить

перетворення об'єкта соціалізації в суб'єкт; 2) сприяти набуттю соціального досвіду старшокласників у самоврядуванні; 3) відпрацювати навички волонтерської та проектної діяльності в органах самоорганізації населення територіальної громади.

Соціальне загартування старшокласників поділяється на три напрями діяльності, що відповідають поставленим завданням: перший напрям присвячено формуванню в старшокласників соціальної активності, соціальної відповідальності, толерантності. Другий — забезпечує участь у самоврядуванні школи та територіальної громади. Третій напрям соціального загартування — волонтерська та фандрайзингова діяльність старшокласників за місцем проживання.

Другим напрямом соціального загартування є участь у розбудові шкільного самоврядування, яке останніми роками формально набуло значного поширення. Однак педагоги і молоді не усвідомлюють сутності самоврядування, яка полягає в тому, що шкільне самоврядування не структура, підпорядкована адміністрації школи, а громадська організація, що об'єднує ініціативних особистостей, котрі мають бажання вирішувати нагальні соціальні проблеми, створювати умови для саморозвитку та розвитку суспільства. Основою самоврядування є природне прагнення особистості до самоорганізації, що спрямоване на внутрішнє саморегулювання та розвиток. Шкільне самоврядування — форма громадянської діяльності, яка пов'язана зі здобуттям освіти та набуттям досвіду у громадських справах. Тому для нашого дослідження так важливо проінформувати старшокласників про основні засади шкільного самоврядування, як основи власного соціального розвитку та розвитку територіальної громади, громадянського суспільства, демократії. Здобуті знання та набуті діяльності нададуть змогу старшокласникам після закінчення школи брати участь у громадських організаціях та органах самоорганізації населення — основному підґрунті місцевого самоврядування територіальної громади.

Основні форми реалізації другого напрямку: тренінг участь у створенні та діяльності міської асоціації старшокласників, підготовка й участь у зборах органів самоорганізації населення за місцем проживання.

Найефективніше соціальне загартування відбувається за місцем проживання, де характерні такі особливості позашкільного життя як: «не регламентованість, добровільність, можливість вибору, відносна незалежність від дорослих, широкі можливості для розвитку активності, самодіяльності, творчості, неформальний характер і різновіковий склад діючих угруповань й об'єднань» [4, с. 366]. Саме тут діють клуби за місцем проживання, де проводиться робота з організації вільного часу дітей та молоді й організаційна робота з дорослими по створенню об'єднань громадян за місцем проживання. За місцевим принципом працюють центри соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, де надають соціальні послуги тим, хто перебуває в кризовому стані. Соціальне загартування передбачає налагодження системи

взаємодії шкільних педагогічних колективів з громадськими виховними формуваннями мікрорайону — органами самоорганізації населення, на основі здійснення волонтерської діяльності, яка здійснюється на благо інших та сприяє здобуттю нових знань, набуттю здібностей, стимулює ініціативу. За допомогою волонтерської діяльності створюється система саморегуляції та самоконтролю суспільства, що сприяє розвитку територіальної громади [1]. Волонтер сам є ресурсом поліпшення суспільства, але волонтери здійснюють пошук інших видів ресурсів для вирішення соціальних проблем територіальної громади.

Фандрайзингова діяльність (активізація ресурсів) надасть можливість старшокласникам виявляти соціальну активність та відповідальність, беручи участь у соціальному проектуванні. «Громадська діяльність передбачає здійснення людиною чогось важливого і корисного поза межами власної домівки або школи» [5, с. 4]. Соціальне проектування є найперспективнішою діяльністю щодо поліпшення життя в суспільстві, в громаді, воно надає можливість створити прототип бажаного майбутнього, чітко визначити варіанти розвитку або зміни певного явища в соціальній дійсності. Участь у створенні соціальних проектів спрямована на поліпшення життєдіяльності в громаді, впровадження інноваційних форм та методів виховної діяльності в територіальній громаді.

Основні форми реалізації третього напрямку соціального загартування: підготовка проектних пропозицій; участь у заходах, що проводять громадські організації, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Таким чином, результатом соціального загартування старшокласників є участь у життєдіяльності територіальної громади, у процесах самоврядування та самоорганізації, в діяльності громадських організацій, усвідомлення та подолання труднощів, протиріч, що виникають у процесах життєдіяльності. Успішність соціального загартування залежить від особливостей середовища, де відбувається процес соціалізації особистості. Територіальна громада сприяє процесу набуття старшокласниками соціальних умінь та виявленню їх у соціальній діяльності розбудови територіальної громади й особистісного самовдосконалення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Головатий М. Ф. *Соціальна політика і соціальна робота : термінологічно-понятійний слов.* / М. Ф. Головатий, М. Б. Панасюк. — К. : МАУП, 2005. — 560 с.
2. *Европейская Хартия участия молодежи в жизни общины и региона (21 мая 2003 г.)* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sovnet.fizteh.ru/materials/a_2pwlcp.html?xsl. — Загл. с екрана.
3. *Основи засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : закон України від 9 січня 2007 року № 537-V* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>. — Загл. с екрана.

4. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка. Соціальна робота : навч. посіб. / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверева, С. Р. Хлеб'юк. — К. : ІЗМН, 1997. — 390 с.
5. Пометун О. Молодь обирає дію: співпрацюємо у соціальному проекті : навч. посіб. для учителів старших класів основної та старшої школи / О. Пометун, І. Сущенко ; Благодійна орг. «Вчителі за демократію та партнерство». — К. : А.П.Н., 2003. — 54 с.
6. Про виховання дітей та молоді : закон України : проект // Освіта України. — 2004. — №72 — 14 верес.
7. Шакурова М. В. Социальное воспитание в школе : учеб. пособие для студентов высших учеб. заведений / М. В. Шакурова ; под ред. А. В. Мудрика. — М. : Академия, 2004. — 272 с.

Надійшла до редакції 12.01.2011 р.

УДК 378.013.42

Н. О. МАКСИМОВСЬКА

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ДОЗВІЛЛЯ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Розглядається соціально-педагогічний потенціал сфери дозвілля. Аналізуються наукові підходи, що використовуються для побудови методології соціальної педагогіки дозвілля.

Ключові слова: соціальна педагогіка, сфера дозвілля, методологія, соціальне виховання.

Рассматривается социально-педагогический потенциал сферы досуга. Анализируются научные подходы, которые используются для построения методологии социальной педагогики досуга.

Ключевые слова: социальная педагогика, сфера досуга, методология, социальное воспитание.

The article reveals the social-pedagogical potential of the recreation sphere. The article analyses the scientific methods used to create a methodology of recreation social pedagogics.

Key words: social pedagogic, recreation sphere, methodology, social education.

Сучасний соціальний простір розвивається за жорсткими законами глобалізації, інформатизації, економічних та політичних криз, екологічних негараздів, техногенних катастроф. Місце і роль людини в цьому соціумі залежать від її власної активності, соціальної творчої самореалізації та можливості впливати на суспільний розвиток. Особистість має постійно здійснювати власний вибір, творчо підходити до життя, прагнути самовдосконалення та гуманізації соціальних процесів. В умовах дестабілізації,